

Markó György

Morcos válasz egy „marcona” történésznek

A napokban került kezembe Pollmann Ferencnek a *Korall* című folyóiratban közölt esszéje a magyar hadtörténetírás helyzetéről.¹ A Hadtörténeti Intézet és Múzeum falain belül és kívül egyaránt nagyra értékelt kolléga azonban a szakma iránti aggodás szülte, jobbító szándékból fakadó írásában – véleményem szerint – téves következtetésekre jutott. Megoldási javaslataival pedig többek érzékenységét megsértve nem javított, inkább rontott a helyzeten. Nézetei tehát vitára ingereltek, már csak azért is, mert húszéves sem voltam, amikor 1974 nyarán az intézmény dolgozója lettem, és egy hatéves kitérőt nem számítva azóta szolgálom kezdetben levéltári raktárosként, majd levéltárosként, később levéltár-igazgatóként, jelenleg pedig a főigazgató tudományos helyetteseként a hadtörténelem, illetve a „Hadtörténeti” ügyét. Hangsúlyozni kívánom, hogy nem az intézmény egyik vezetőjeként, hanem a fentiekben röviden vázolt életutamból is kitűnően a hadtörténetírás iránt elkötelezett szakmabeliként szállok vitába kollégám nézeteivel.

EGY SZEGÉNY KIS HADTÖRTÉNÉSZ PANASZAI

Pollmann Ferenc az irodalomból jól ismert Tiborc (Katona József: *Bánk bán*) szerepében panaszolja a hadtörténészek sanyarú sorsát. Szerinte a közelmúltban két alkalommal is lehetőség lett volna megvitatni a szakma helyzetét, de a tisztázó vita mindkétszer elmaradt. Az én olvasatomban Lackó Miklós 1996-os, illetve György Péter 2008-as írásai² azonban olyan „agitpropkák” voltak, amelyek valamiféle harcoss antifasiszta hozzáállást vártak el a Hadtörténeti Intézet és Múzeum dolgozóitól. Közel húsz évvel egy rendszerváltás után feltételezhető az itt ténykedő muzeológusokról, hadtörténészekről, hogy kialakult nézeteik vannak a különféle diktatúrákat illetően, és demokratikus elkötelezettségüket talán nem kell minden egyes kiállítási tablólírással demonstrálniuk. Jól emlékszem arra, hogy még 1985-ben is, a Magyar Néphadsereg történetét bemutató kiállítás megnyitása előtt hosszas vitát kellett folytatni a Honvédelmi Minisztérium szemlebizottságának tagjaival, akik mindenáron el akarták távolítani az 1953-as díszszemle egyik kinagyított fotóját. (A fényképen Sztálin szobrának fenyegető árnyéka a Felvonulási téren

¹ Pollmann Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 120–128.

² Lackó Miklós 1996: Hős katonák. *Népszabadság* 1996. augusztus 26. 14., valamint György Péter 2008: A zavar helye. Hadtörténeti Múzeum. *Élet és Irodalom* 2008. április 25. 12.

rávetült a sok-sok kis hangyából álló díszegység szigorú négyszögére, minden kommentárnál jobban kifejezve a kor nyomasztó légkörét. Vagy éppen ezért akarták eltüntetni a szigorú cenzorok?) Muzeológus és hadtörténész egyaránt örült, hogy szakmája végre megszűnt a politika szolgálatára lenni – erre föl kiérdemelték az „apolitikus hadtörténetírás” művelője minősítést!

Nem volt szerencsésebb kimenetelű a 2005 őszén szervezett vita sem, amelyet hazai történész és hadtörténész kollégák folytattak a két szakterület között állítólag létező „láthatatlan válaszfal” lebontásáról.³ Megvilágosodás helyett engem végtelen szomorúság töltött el akkor és ott, azt tapasztalva, hogy kiváló történészek – az alapvető katonai, szakmai ismeretek hiányában is – véleményt nyilvánítanak hadtörténeti részletkérdésekről.

Pollmann számvetésének az a kiindulópontja, hogy a diszciplína itthon és külhonban egyaránt a perifériára szorult. Az „igazi” történészek elsősorban a hadtörténészek kutatásának legfőbb tárgya, a háború miatt tekintenek rezignáltan a „másodrendű” tudósokra. Ez utóbbiak – a vitacikk szerint – maguk is tehetnek marginalizálódásukról, hiszen közülük kevesen haladnak a korrallal és alkalmazzák témájuk legújabb módját, azaz társadalomtörténeti ihletésű megközelítést.

Véleményem szerint azonban a törésvonal oka semmiképpen sem az alkalmazott módszerekben, hanem a kutatás tárgyából adódó speciális ismeretek birtoklásában vagy annak hiányában keresendő. Én magam is tettem kirándulást a társadalomtörténet terén a kádári 60-as évek ifjúsági szubkultúrája (hah, ez igazán tudományosra sikeredett) egyik kis szeletkéjének feldolgozásában.⁴ Nem a módszer miatt választottam a manapság divatos „történelem alulnézetben” megközelítést, hanem mert ezt diktálták, egyedül ezt tették lehetővé a rendelkezésemre álló állambiztonsági források! (Azt már csak tényleg zárójelek között jegyzem meg, hogy én magam személy szerint soha nem érzékelttem, hogy a szakma a második vonalba száműzött volna. Vagy egy levéltáros a történészhez képest eleve másodrendű munkát végez, és ehhez a megítéléshez hozzászokva már fel sem tűnik neki a mellőzöttség?)⁵

KÉT POGÁNY (MÁRMINT A HADTUDÓS ÉS AZ „IGAZI” TÖRTÉNÉSZ) KÖZT?

Ráadásul történész és hadtörténész között – ismét csak véleményem szerint – az igazi határvonalat az állandó hadseregek megjelenésétől kell meghúznunk.

³ Pollmann Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 123. A vita megjelent irodalmát lásd. a 17. lábjegyzetben.

⁴ Markó György 2005: *A Kalef. A Moszkva téri galeri 1964–1965*. H&T, Budapest, 115; Markó György 2006: *Egy zendülő a Kalefről. A Moszkva téri galeri 1966–1968*. H&T, Budapest, 198.

⁵ Meggyőződésem, hogy az egykori állambiztonsági iratokat kezelő Történeti Hivatal elnökeként kapott – olykor személyeskedő – kritikák sem szakmai okokból, hanem a vonatkozó törvény eltérő értelmezéséből fakadó politikai indíttatásból eredtek.

Ekkortól válik a katonáskodás igazán mesterséggé, a maga szigorú szakmai szabályaival együtt. Tomori Pál személyében nehéz elválasztani egymástól az egyházfőt a birtokain gazdálkodó és ítélkező feudális nagyúrtól vagy a hadvezértől. A különböző funkciók persze a későbbiekben is egybecsúsztak, de minél inkább közeledünk a 20. századhoz, annál inkább beszélhetünk tisztán katonai hivatásról. A katonai tárgyak gyűjtése tekintetében nyilván nem véletlenül szabta meg a Nemzeti Múzeum és az I. világháború után megalakult Hadtörténeti Múzeum az egymás közötti illetékességi határt az 1715-ös évben. Ugyancsak az állandó hadseregek korától kezdve állnak rendelkezésünkre összefüggő levéltári források a Hadtörténelmi Levéltárban.

Ezeket a muzeális tárgyakat és a levéltári iratokat pedig nem lehet tanulmányozni alapvető katonai ismeretek nélkül! (Persze lehet, csak nem érdemes.) Még egy Anjou-korral foglalkozó kollégának sem árt életében legalább egyszer feje fölött megforgatnia egy kétkezes kardot vagy megmásznia Dédes várhegyét (ez utóbbit lehetőleg Mályinkából indulva, a Baróc-patak mély szurdokvölgyéből), hogy elképzelései legyenek a lovagi harcmodor vagy a korabeli várostrom nehézségeiről. A II. világháború vagy az 1950-es évek katonai történetével foglalkozó történész pedig egészen egyszerűen képtelen a források elemzésére a korabeli katonai szabályzatok és szakirodalom ismerete nélkül. Még a nyelvezet sem érti meg, gondolok itt olyan gyöngyszemekre, mint az „át-alárendelés” vagy az országos jármű, illetve az olyan rövidítésekre, mint a hotöati vagy az öremüz. (Megfejtések a szerzőnél!⁶ De komolyra fordítva a szót: levéltár-igazgatóként több, az 1956-os gyűjteményünkben kutató neves történészt kellett felvilágosítanom a lövész-század és a tüzérszázad közötti különbségekről...)

Pollmann egy korábbi cikkében maga is elismeri, hogy a háborúk, illetve a hadsereg történetére koncentráló „hagyományos felfogású” hadtörténetírás műveléséhez „nélkülözhetetlen a katonai szakértelem”.⁷ Ugyanakkor már ebben a művében – szerintem is helyesen – lándzsát tör amellet, hogy a hadtörténetírásnak nyitnia kell a fegyveres erők társadalmi beágyazottságának vizsgálatára irányába.

Módszertani megújulás és a Pollman által (is) *new military history*nak nevezett irányzat művelésének elterjedése mellett azonban továbbra is szükség van a fegyver-, a haditechnika-, a csapat-, a fegyvernem-, a hadművészet- (és még sorolhatnám) történet művelőire, akiknél a hadtudományi megalapozottság akár még a történeiszit is megelőzheti! A helyes megoldás valószínűleg középen található: végy egy tehetséges katonatisztet és végeztessd el vele utólag a történelem (levéltár, muzeológia) szakot, esetleg fordítva: egy hadtörténet iránt érdeklődő történészt iskolázz be a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemre! (A Magyar Honvédség jelen állapotában a tartalékos tiszti iskola mint képzési fórum már nem jöhet szóba...)

⁶ hotöati: hadosztály-törzs anyagi tiszt, öremüzi: önálló repülő műszaki zászlóalj, a repülőtér üzemeltetését biztosító katonai alakulat. (A szerző utólagos betoldása – A Szerk.)

⁷ Pollmann Ferenc 2006: Háború és béke a történelemben. *Hadtörténelmi Közlemények* (119.) 1. 153–156. Idézet: 154.

SOK HŰHÓ SEMMIÉRT, AVAGY MEGOLDÁSNAK SZÁNT VÁLOGATOTT SÉRTÉSEK

Vitapartnerem lesújtó képet fest a honi hadtörténetírás állapotáról. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem vonatkozó tanszékéről csak annyit ír, hogy „sikeresen túlélte a sorozatos leépítéseket”.⁸

Mi a véleménye saját munkahelyéről? Szerinte a Hadtörténeti Intézet – hiába szerepel így az intézmény elnevezésében – „nem a múzeummal egyenrangú alkotórésze”, mert súlya, befolyása csökkent az utóbbi másfél évtizedben. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum igazgatóságainak elnevezésében tapasztalható kavalkád történeti okokra vezethető vissza. De tényleg, miért nem hívják az intézményt a törvény szabta kereteknek és valós tevékenységének sokkalta inkább megfelelő módon Honvéd Levéltár és Múzeumnak?) A kutatórészleg szerint „elveszítette állományának felét”, és sikerül megsértenie közvetlen kollégáit, amikor a megüresedő álláshelyek betöltésénél jellemző „nem kizárólag szakmai szempontok”-ról értekeznek.⁹ A *Hadtörténelmi Közlemények* bizonytalan jövőjéről vizionál,¹⁰ miközben a szerkesztőség létszáma az utóbbi fél évben megduplázódott és feladatköre is kibővült. (Ez utóbbi tévedését tudjuk be a *Korall* hosszú átfutási idejének.)*

Sérelmezi, hogy az intézmény tudományos felügyeletét a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) IX. osztályán belül tevékenykedő Hadtudományi Bizottság látja el. Monoton mormolja, hogy ez mennyire sérti a hadtörténészeket, miközben maga is elismeri, hogy mind a történeti hagyomány (a „Bizottság jogelődje ugyanezen név alatt jött létre 1883-ban”),¹¹ mind pedig a könyvtárak nemzetközi osztályozási rendszere, az ETO (Egyetemes Tizedes Osztályozás) a hadtörténetet a hadtudomány alá sorolja. (Ebben az esetben persze nem érvényes az a pollmanni bölcsesség, miszerint „ha egy társaságban már ketten állítják rólunk, hogy túl sokat ittunk, tanácsos a dolgot komolyan venni.”)¹²

Dicsérően megveregetve néhány kollégája vállát, megállapítja, hogy „kutatóink többnyire megelégednek a hagyományos problémakörök vizsgálatával, annál is inkább, mivel a felsőbb utasításra folytatandó kutatások szinte kivétel nélkül

* A *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat* négy tematikus számmal jelentkezett 2008-ban. „A háború állapota” című tematikához a tanulmányok 2008 tavaszán–nyarán érkeztek be, és a szám 2008 novemberében jelent meg. (A Szerk.)

⁸ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 124.

⁹ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 124.

¹⁰ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 124–125.

¹¹ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 125.

¹² Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 122.

ebből a típusból kerülnek ki.”¹³ Másutt arról ír, hogy az intézményben „a valódi tudományos teljesítmények értékelése esetleges.”¹⁴ Mivel a rövid és hosszú távú kutatási tervek véleményezése és jóváhagyásra való felterjesztése jelenleg az én feladatom, engedtessek meg nekem, hogy erről bővebben is kifejtsem véleményemet. Habitusomtól távol áll bármiféle erőszakos beavatkozás a tudományos kutatás kérdéseibe. A szabad piac önszabályozását és ezért a gyenge állami ellenőrzést egyedül üdvözítő megoldásként hirdető neoliberais gazdaságpolitika napjainkban látványosan megbukott ugyan, de (csak) ezen a téren liberális vagyok: javíthatatlanul hiszek a tudományos kutatás szabadságában. Egykori történész beosztottaim megerősíthetik, hogy az állambiztonsági iratokat kezelő és a megalakulásakor anyagi forrásokkal a többi közgyűjteménynél és kutatóhelynél bőségesebben ellátott Történeti Hivatal elnökeként teljesen szabad kezet adtam nekik. (Az már más kérdés, hogy idővel mennyire voltam megelégedve tevékenységükkel. A türelmi idő lejártá ugyanis gyakorlatilag egybeesett az intézmény éléről történt eltávolításommal.) Lenne is nagy riadalom és felháborodás a Kapisztrán téren, ha ezentúl keményen megszabnám a feladatokat, szájam íze szerinti kutatási témát osztanék egyes kollégáknak, és rigorózan számon kérném a tervek megvalósulását! (Mindez nem jelenti azt, hogy a tudományos dolgozók jelenleg nem rendelkeznek jóváhagyott kutatási tervvel és annak végrehajtásával nem kell elszámolniuk!)

Végezetül vegyük sorra vitapartneremnek a hibás helyzetértékelésből fakadó, egyszerűen megvalósíthatatlan megoldási javaslatait.

1. Nincs realitása a MTA II. osztályán belül egy Hadtörténeti Bizottság létrehozásának. Egyszerűen nem áll érdekében sem a történészeknek, sem a hadtudomány művelőinek. Sőt bármilyen furcsán hangzik is, de a hadtörténészeknek sem! (Csak egyetlen érv: lehet bármilyen tehetséges és rendelkezhet imponáló életművel egy hadtörténész, esélye sincs elnyerni az akadémiai tagságot a sok-sok – természetesen ugyancsak kitűnő adottságokkal és lehangoló publikációs jegyzékkel rendelkező – történész ellenében.)

2. „Kívánatos lenne [...] hogy az MTA Történettudományi Intézete a hadtörténeti kutatások szervezése és koordinálása terén központi szerephez jusson”¹⁵ – írja. Remek gondolat. A javaslat életképességéről később még szót fogok ejteni.

3. Pollmann szerint – a katonai tisztképzést nem számítva – jelenleg is öt hazai felsőoktatási intézményben folyik hadtörténeti mesterképzés, mégis át kellene gondolni a szakmai utánpótlás rendszerét. Vitapartnerem keményen és igazságtalanul fogalmaz, amikor azt írja, hogy a jelenleg oktató, korábban a Hadtörténeti Intézet és Múzeum állományába tartozott professzoroktól „aligha várható el, hogy a tradicionális hadtörténetírást gyökeresen megújító szellemben

¹³ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 126.

¹⁴ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 125.

¹⁵ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 126.

formálnák az új szakembereket.”¹⁶ Téved, nem az általa így szakbarbárnak titulált előadóktól kapott és ezek szerint elavult ismeretek miatt nem tudnak a végzett hallgatók hadtörténeti munkát találni, hanem mert egyszerűen beszűkültek a kutatóintézetek kínálati lehetőségei. Azt meg ő maga sem gondolhatja komolyan, hogy az újonnan végzettek elhelyezkedése magában „a megreformált hadtörténetképzésben megoldható lenne”.¹⁷

4. Vitapartnerem szerint a „jelenlegi formájában gyakorlatilag vegetálásra”¹⁸ ítélt Hadtörténeti Intézet és Múzeum jövőbeli sorsának kérdését nem ilyen vitacikkkel kell eldönteni, hanem szorgos munkával. Ez a megállapítás szintiszta demagógiának tűnik, de ettől függetlenül igaz. Van, akit meggyőztek az eredmények: az elmúlt években megrendezett konferenciák, a megjelentetett kiadványok, a megnyitott kiállítások, a közgyűjtemények (múzeum, levéltár, központi irattár, térképtár, könyvtár) feldolgozó munkája és közhivatali tevékenysége. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum a vitacikk megjelenésével szinte egy időben Magyar Örökség díjban részesült. Az intézmény létét és jövőjét ugyanakkor állításával ellentétben nem (csak) a fenntartó minisztérium presztízsszempontjai garantálják, hanem alapos szakmai megfontolásokat tükröző törvények: jelesen a múzeumi és a levéltári törvény.

Végezetül térjünk vissza az MTA Történettudományi Intézetében általa vizionált hadtörténeti kutatásokat szervező és koordináló központhoz! Már most sátáni mosoly prémszi szájam vidékét, ahogy magam elé képzelem, amint Pollmann kolléga vezetésével megjelennek hadtörténetészeink annak Úri utcai kapuja előtt és így szólnak: „Megjöttünk, most aztán tessék minket munkára fogni!”

¹⁶ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 124.

¹⁷ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 127.

¹⁸ Pollman Ferenc 2008: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* (9.) 33. 127.